

UZ IZLOŽBU STARIH MAPA I PLANOVA ZAGREBA

Zidovi Gradeca dugi 991 korak

Izložba starih planova i mapa Zagreba koju je priredio Muzej grada Zagreba u predvorju Vijećnice istakla je na prvo mjesto nacрте iz početka šesnaestoga stoljeća. To su najstariji poznati planovi Zagreba koji su sačuvani u Beču i Dresdenu! Uska traka – “Original u Beču” – postavljena je uz prvi crtež na kojoj se iz ptičje perspektive vide dvije jezgre Zagreba (Gradec i Kaptol), ipak ne nosi pravu oznaku, jer reprodukcija predstavlja kopiju kopije originala koga više nema. Naime, dosad pronađeni najstariji nacrti Zagreba rađeni su u sedamnaestome stoljeću, ali prikazuju grad u početku šesnaestoga stoljeća – dakle, u stvari su kopije originala koji se izgubio. To su lako ustanovili historičari po tornju katedrale koji je do 1626. stajao sam na sjevernoj strani.

U to je vrijeme Zagreb (Gradec) bio mnogo veći i bolje utvrđen od Kaptola. Talijanski crtač zabilježio je na shematskom prikazu dvije utvrde i neke dragocjene podatke. Opseg utvrda oko Gornjega grada – stoji napisano – iznosi 991 korak, oko Kaptola 540 koraka, a od Kamenitih vrata do Kaptola ima 162 koraka. Međutim, na Griču su zidine i kule građene od čvrstog materijala, a kaptolske kule povezane su drvenim ogradama (“sieve”). Jedino je oko same katedrale podignut zaseban, masivni obrambeni bedem. Prikaz kako su bila zaštićena dva susjedna grada koja su se spojila tek 1850. godine odgovara historijskoj situaciji. Zlatnom bulom iz 1242. godine Zagreb se morao opasati čvrstim bedemima i kulama (to se uradilo 1266), a Kaptol nije imao te obaveze.

Sporovi na granicama

Dok najstarije mape Zagreba prikazuju samo jedan dio slobodnog grada – onog nastanjenog – iz 1766. godine imamo sačuvan prikaz čitavog gradskog teritorija – od vrha Medvednice do prekosavskih sprudova. Grafički prikaz geometra Leopolda Kneidingera, rađen tušem i akvarelom (čuva se u Muzeju grada Zagreba) zorno nam je predočio teren izvan gradskih zidina. Na sjeveru je šumoviti teritorij slobodnog kr. grada Zagreba, stiješnjen posjedima grofa

Sermagea i Kaptola da bi u ravnici zauzeo predjele između potoka Kustošaka i Medveščaka (u to vrijeme zvanog Stari potok). Zagreb je uvijek vodio sporove zbog svojih granica, pa i u vrijeme iz kojega potječe “Kneidingerova karta”. Na krajnjem jugu, blizu savskih sprudova, grof Sermage osporavao je gradu prava na neke livade (Gornjodok, Dragu, Hižšće i Kruhaku). Na mapi se ne vidi kako se okončao ovaj spor, ali su zato posebno označeni tereni koje je Zagreb izgubio u prijašnjim sporovima: Kustošansko i Srednjak na zapadu, Karvanjak na jugu i Sigečicu na istoku.

Uopće, “Kneidingerova karta” vrvi od starih toponimika i topografskih podataka od kojih su se neki nazivi izgubili, a neki sačuvali sve do danas. Strmec, Gračec, Prekrižje, Fraterčica, Jelenovec, Tuškanec, Cmrok, Ljubljaničica, Horvati, Martinuška, Dužica, Trnje, Kruge i drugi zadržali su se i onda kad su na negdašnjim livadama ili u gustim šumama nikla naselja. Sada vjerojatno nitko ne bi znao reći gdje je bila Kučerloza, Vilica, Lopatek, Gnojnik, Podgalženica ili Podbrdo, premda su to sve nazivi za polja na kojima se razvio najuži gradski teritorij.

Predgrađe Sava

Kasniji planovi (iz 1825. ili 1845) opet prikazuju gradsku jezgru s rasterom ulica i nazivima poznatim i danas. Visoka ulica, Mesnička, Mletačka, Kamenita, Katarinski i Jezuitski trg nosili su te nazive i prije više od stotinu godina, a ostale su ulice mijenjale imena. Među starim mapama posebno je zanimljiva specijalka Zagreba i okolice iz 1853. godine jer donosi statističke podatke Zagreba, njegovih “predgrađa” i vanjskih naselja.

Gornji i Donji grad s Vrhovcem, Jelenovcem, Pantovčakom, Prekrižjem, Čukovićima, Kaptolom i Vlaškom ulicom (to je pravi Zagreb) imao je 1071 kuću sa 12.454 stanovnika. Kako je specijalka služila za vojničke svrhe, na njoj su istaknute i smještajne mogućnosti grada. Tako je prema tim podacima Zagreb mogao pružiti “ugodan smještaj” za 970 ljudi i 262 konja u 86 staja.

U to doba Zagreb ima i tri predgrađa: Novu Ves, Sv. Duh (pučki Črnomerec) i Savu. U Novoj Vesi imamo 107 kuća, u Črnomercu 97, a uz Savsku cestu tek 35 stambenih zgrada.

Savska luka

I noviji planovi Zagreba istaknuti na izložbi Muzeja grada Zagreba imaju osobitu draž ne samo zato što prikazuju ekspanziju grada i objekte koji su morali uzmaknuti u toku vremena, nego i zbog predviđanja tadašnjih urbanista koja su se ostvarila ili ih je vrijeme preduhitriilo. Na planu grada iz 1864. godine imamo dvije institucije koje ove godine slave stogodišnjicu: kolodvor i plinaru. Tada je željeznica spojila Zagreb sa Zidanim Mostom i Siskom (postojao je samo Zapadni kolodvor), a plinara je bila smještena u Gundulićevoj ulici (na dalekoj periferiji!). Značajno je da je tada bio planiran i Novi trg (Zrinjevac) okružen tek rijetkim kućama.

Nacrt Zagreba iz 1878. zacrtao je ulice u još neizgrađenom Donjem gradu, ali nije predvidio da će se zrinjevački pojas parkova protegnuti sve do Glavnog kolodvora. U to vrijeme vodio je najkraći prilaz Savi Petrinjskom ulicom (tako se zvala i na području današnjeg Trnja). Kod sadašnjeg Mosta slobode postojala je u to vrijeme velika uvala s pješćanim otokom na kome se nalazilo Gradsko kupalište. Igrom slučaja (?) i buduće značajno gradsko kupalište (Bundek) nalazi se blizu starog kupališta, samo s druge obale Save.

Regulatorna osnova grada iz 1889. godine značajna je i po tome što je predvidjela organizirano širenje grada na zapad, a osobito na jug. Ipak, od nje se mnogo toga kasnije nije ostvarilo. U prvome redu savska luka, istočnije od Trnjanske ceste (blizu Glavnog kolodvora), zatim golem trg uz Draškovićevu ulicu (pet puta veći od Trga Republike!), Radničko naselje na Trešnjevci i drugo, ali (na što se kasnije zaboravilo) jasno je ucrtana produžena Runjaninova ulica i Miramarska koje su se oblikovale (ili oblikuju) tek šezdeset godina kasnije.